

Sisällysluettelo

Lukijalle 11

Euroopan karu ja kolea peränurkka 12

Kivikauden pyyntimiehet 15

Maatalous pääsee voitolle pronssi- ja rautakaudella 19

Suomen vaatimaton pronssikausi 19 Rautakausi Suomen lounaisessa osassa 19 Kyrönjoen arvoituksellinen muinaiskansa 22 Karjalan rautakautinen kukoistus 23 Rautakauden suomalaisten taidot ja yhteiskunta 24 Suomalaisten muinainen uskonto ja runous 26 Suomen lounaiset maakunnat liittoutuvat svealaisten kanssa 27

Valtiovalta ja kirkko vakiintuvat varhaiskeskiajalla 29

Ei ristiretkiä vaan rauhallinen kehitys 29 Ruotsi ja Novgorod jakavat Karjalan 31 Katolinen kirkko ja kerjäläisveljien konventit 34

Myöhäiskeskiajan Suomi liittyy Euroopan kulttuurin piiriin 36

Valtiolliset olot Kalmarin unionin aikakaudella 36 Suomen asema, hallinto ja asutuksen kehitys unioniajalla 38 Sodat jatkuvat Suomen itärajalla 41 Elinkeinot ja kaupunkien syntyminen 42 Yhteiskunta kehitty eurooppalaiseen tapaan 44 Kirkollinen elämä ja muu kulttuuri Suomen omaleimaisella keskiajalla 45

Kustaa Vaasa tekee Ruotsista luterilaisen valtakunnan 51

Kalmarin unioni hajoaa Kustaa Vaasan tullessa kuninkaaksi 51 Kustaa lujittaa kruunun taloutta ja hallintoa sekä sukunsa asemaa 52 Reformaatio toteutetaan maltillisesti ja Agricola luo suomen kirjakielen 53 Erämaan taistelu on syyttää sodan Venäjän kanssa 55

Sotaa ja sisäisiä ristiriitoja Kustaa Vaasan poikien hallitessa 57

Eerik XIV luo Ruotsin imperialismien idean mutta sortuu sairauteen 57 Juhana III:n pitkällinen Venäjän-sota laajentaa Suomea 58 Kruununperijän katolisuus ja itsevaltaiset ihanteet ongelmana 60 Nuijasotana alkanut sisällissota tekee Kaarle-herttuasta kuninkaan 61

Ruotsin 1600-luku, imperialismia vaatimattomin voimin 66

Kustaa II Aadolf ja Axel Oxenstierna uudistavat vallanjoon ja hallinnon 66 Ruotsi tavoittelee Itämeren rannikoiden herruutta 68 Ruotsi kolmikymmenvuotisessa sodassa 69 Oppinut kuningatar luovuttaa kruunun soturikuninkaalle 71 Etelään painottuva politiikka vähentää Suomen merkitystä 73 Aatelin feodaaliset aatteet herättävät vastarintaa 75 Suomen asutuksen ja elinkeinon kehitys 77 Kirkollinen elämä, koulut ja Turun akatemia 82 Harrastusta suomen kieleen ja kansanperinteeseen 84 Taiteet ja tapakulttuuri 1600-luvulla 86 Kaarle XI ottaa vallan kootakseen maansa voimavarat 89 Suomen elpyminen katkeaa ”suurten kuolovuosien” väestökatastrofiin 92

Suuri Pohjan sota ja isonvihan miehitysaika 96

Kaarle XII:n tie suurista voitoista Poltavan musertavaan tappioon 96 Venäläiset valtaavat Suomen ja rasittavat kansaa raskaasti 98 Pohjan sodan synkkä loppu ja Karjalan pääosan menettäminen 99

Vapaudenajan demokratia ja säätyjen ristiriidat 102

Lähes tasavaltainen valtiosääntö ja puolueiden johtama politiikka 102 Talouspolitiikka ja sotalaiset miltei ennallaan 104 Hattujen hyökkäyssodan tulos: Suomen raja siirtyy Kymijoen 105 Hattujen uusi sota pahentaa inflaatiota 107 Ranskan varhaisliberalismin vaikutus Ruotsin poliittiseen elämään 109 Anders Chydenius demokraattisen opposition lipunkantajana 111

”Lakiin sidottu yksinvalta” kustavilaisella ajalla 114

Kustaa III käyttää yleistä tyytymättömyyttä hallitusmuodon kumoamiseen 114 Valoa ja varjoa kuninkaaksi joutuneen taiteilijan hallituksen alkuvuosina 116 Chydenius puolustaa työväen oikeuksia 118 Kansan tyytymättömyys johtaa Kustaa III:n ulkopoliittiseen uhkapeliin 119 Hyökkäyssota Venäjää vastaan ja upseerien aktiivinen oppositio 121 Kustaa III:n kovakätinen valtopolitiikka kiihottaa opposition kuninkaanmurhaan 122 Kustavilaisen ajan jähmeä loppujakso ja suomalaisten pahat aavistukset 124 ”Vanhan Suomen” sekavat olot koettelevat Karjalan talonpoikia 126

Elinkeinot ja yhteiskunnan kehitys 1700-luvulla 127

Suomi tointuu sodan rasituksista ja vaurastuu ilmaston lämmitessä 127 Väestön ja yhteiskuntarakenteen kehitys 130 Suomen kielen asema heikkenee huolestuttavasti 131 Tapakulttuuri hienostuu rokokoon aikakaudella 133

Kirkko ja herätysliikkeet Ruotsin-ajan lopulla 135

Yhtenäinen kirkollisuus hajoaa: maallistumista ja uutta etsiviä suuntia 135 Länsi-Suomen pietistinen kansanherätys 137 Kouluolot ja saamelaisten omia kieliä hylkivä opetus 139 Vanhan Suomen uskonnolliset olot ja Viipurin tyttökoulu 139

Tiede ja taiteet 1700-luvun Suomessa 141

Luonnontieteiden nousukausi Turun akatemiassa 141 Pehr Kalm ja muita tutkimusmatkailijoita 142 Humanististen tieteiden kehitys Porthanin vuosisadalla 143 Gustaf Philip Creutzista Kalajoen runoilijakoulun mestareihin 146 Ripeästi kehittyvä musiikinviljely, Erik Tulindberg ja Thomas Byström 148 Talonpoikaisten kirkonrakentajien kultakausi 150 Papinrouva Margareta Capsia johtavana taidemaalarina 152

Sota erottaa Suomen ja Ruotsin 153

Suomen sodan suurpoliittinen tausta 153 Armeija peräännytty pitkään ja linnoitukset antautuvat 154 Armeija taistelee talonpoikien tukemana 154 Säätyläiset mukautuvat tappioon Turun piispan näyttäessä tietä 157

Virkavaltaisesti hallittu suuriruhtinaskunta 159

Aleksanteri I luo autonomisen Suomen sanallaan 159 Suomi saa senaatista ”kotimaisen hallituksen” 162 Vanha Suomi yhdistetään maan kantaosaan, Helsinki pääkaupungiksi 163 Aleksanteri miellyttää suomalaisia, mutta valtiosääntö jää uudistamatta 164 Senaattorit hallitsevat Nikolai I:n aikakaudella 166 Suomi mukautuu keisarin ja byrokratian valvontaan 168 Venäläiset aseveljinä Krimin sodan aikana 170

Talouden ja yhteiskunnan hidas kehitys autonomian alkuaikana 171

Rahaolot, kotimaan liikenne ja merenkulku 171 Maatalous, kalastus ja poronhoito 173 Sahat, muu teollisuus ja kauppa 174 Väestö ja yhteiskunta, voimaton sosiaalihuolto 176 Väkivaltaista kansaa yritetään hillitä karkotuksilla Siperiaan 178

Suomalaisuuden aate ja Kalevala luovat uutta itseluottamusta 179

Turun romantiikka kohdistaa huomion suomalaiseen perinteeseen 179 Elias Lönnrot luo Karjalan ja Inkerin runoista suuren eepoksen 180 Runebergin runoteos tekee hävitystä sodasta sankaritarun 184

Valistuneet naiskirjailijat kritikoivat naisten asemaa 186 Snellman suomalaisen kansallisuusaatteen virittäjänä 186
Kansanvalistus ja kouluolot, parannusta saamelaisten opetukseen 189 Sjögren ja Castrén tutkivat suomensukuisia
kieliä, Wallin arabiaa 190 Kuvataiteissa ja arkkitehtuurissa paljon lainattua 192 Crusell, Pacius ja Collan sekä
Kreeta Haapasalon kantele 194 Romantikko ja patrioottinen herättäjä Zacharias Topelius 196

Herätysliikkeet uudistavat hengellistä elämää 198

Paavo Ruotsalaisen johtama herännäisyys 198 Mikkelin seudun, Karjalan ja Lounais-Suomen herätysliikkeet 200
Herännäisyys hajaantuu useaksi suunnaksi 201

Keisari perustuslaillisena suuriruhtinaana 203

Aleksanteri II uudistaa Venäjää ja herättää toiveita Suomessa 203 Keisari tunnustaa Suomen perustuslait 205
Venäjän suurpoliittinen asema heikkenee ja sisäiset ristiriidat kärjistyvät 206 Suuri kieliriita viriää Suomessa 207
Uudistuksia: Karjalan lahjoitusmaat, kunnallishallinto, väkijuomapolitiikka 209 Asevelvollisuuteen perustuva
Suomen sotaväki 210 Liberaali talouspolitiikka, rahaolot ja valtiontalous 211 Suomen perustuslaillinen
autonomia huolestuttaa Venäjän nationalisteja 212

Nälkävuosista vaurastumiseen teollistumisen merkeissä 213

Länsimaat teollistuvat, Venäjä paljon hitaammin 213 ”Suurten nälkävuosien” kulkutautikatastrofi 214
Maatalouden tekniikka uudistuu ja tuotantosuunta muuttuu 215 Liikepääoman saaminen helpottuu 217
Rautatiet ja höyrylaivat uudistavat liikenteen 217 Teollisuus kasvaa ja monipuolistuu 219 Kotiteollisuuden
myöhäinen kukoistuskauti 223 Kaupankin rakenteessa paljon uutta 224

Väestön ja yhteiskunnan kehitys autonomian loppujaksolla 226

Väkiluku, maassamuutto ja siirtolaisuus 226 Pieniä vähemmistöjä kantäväestön lomassa 227 Jyrkästi jakautunut
yhteiskunta maaseudulla ja kaupungeissa 228 Sosiaaliliberaalit yrittävät uudistaa yhteiskunnallista ajattelua 229
Lääketieteen edistyminen parantaa lääkintäoloja 231 Rikollisuutta pyritään vähentämään 232 Voimistuva
naisliike torjuu ikivanhoja ennakkoluuloja 233

Suomen asemasta tulee avoin kiistakysymys 235

Murhattua keisaria seuraa konservatiivinen Aleksanteri III 235 Kielitaistelu kärjistyy tunteiden leimutessa 235
Suomen autonomia häiritsee keisarikunnan yhtenäisyyden saarnaajia 236 Suomen asemaa koskevien tulkintojen
sovittamaton erilaisuus 239

Koulutusta uudistetaan ja tieteet edistyvät 240

Hyvä kansakoulu mutta ei oppivelvollisuutta 240 Ammattiopetusta ja oppikoulua kehitetään 241 Korkeakouluja
lisätään ja yliopisto avautuu naisillekin 242 Uudistuva historiantutkimus ja siitä itsenäistynyt arkeologia 243
Suomen suvun kielten ja kansanperinteen tutkimus 244 Muiden tieteenalojen merkittäviä edustajia 247

Taiteet uudistavat Suomen kulttuurielämää 250

Aleksis Kivi, nerokas romantikko ja humoristi 250 Oksanen ja muita romantiikan kauden runoilijoita 251
Kansankuvaajia kansan syvistä riveistä 251 Eurooppalaisen realismin ja Lev Tolstoin vaikutusta 252 Eino Leino ja
muuta uuden romantiikan edustajia 254 Kaksi persoonallista kirjailijaa: Aino Kallas ja Maria Jotuni 255
Ruotsinkielisiä kertojia ja kansankuvaajia 256 Suomen näyttämötaide syntyy 257 Rakennustaide uusgotiikasta
kansallisromantiikkaan 257 Maalaus ja kuvanveisto ”Suomen taiteen kultakaudella” 259 Jean Sibeliuksen
sävellykset kruunaavat Suomen musiikin nousun 264

Kirkko ja siitä irtautunut valistustyö 268

Radikaali uskonnonkriittikki leviää Suomeen 268 Vanhat herätysliikkeet ja lestadiolaisuus 269 Suomalaisten perustava lähetystyö Ambomaalla 270 Lehdistö ja kirjastot, kansanopistot ja nuorison järjestöt valistustyössä 271

Porvarillinen tapakulttuuri ja kansallinen innostus urheiluun 273

Suomen työväenliikkeen alkuvaiheet 276

Liberaali eli wrightiläinen työväenliike 276 Työväen ammattiliike syntyy 277 Suomen työväenliike omaksuu sosiaalidemokratian opit 278

Routavuodet helmikuun manifestista Bobrikovin murhaan 280

Sotaministeriö suostuttaa Nikolai II:n Suomen autonomian tyypistämiseen 280 Myöntyväisyys ja perustuslaillisuus 282 Bobrikovin jyrkkyys herättää aktiivista vastarintaa 283

Valtiopäivien uudistaminen ja toinen sortokausi 285

Japanin-sota vie Venäjän vallankumouksen partaalle 285 Suomen valtiopäivät uudistetaan vallankumouksen hengessä 286 Kaikki puolueet lupaavat uudistaa yhteiskuntaa 287 Aktivistien yhteentörmäys radikaalin työväen kanssa 288 Sosiaalidemokraattien suurmenestys ensimmäisissä eduskuntavaaleissa 288 Venäjän nationalistit vaientavat eduskunnan 289 Työväki pettyy eduskunnan seitsemän alkuvuoden saavutuksiin 291

Suomi itsenäistyy mutta suistuu sisällissotaan 294

Euroopan suurvaltojen imperialismi johtaa ensimmäiseen maailmansotaan 294 Itsenäisyysliike ja jääkäripataljoona sotakouluna 294 Venäjän helmikuun vallankumous palauttaa Suomen autonomian 297 Yhteiskunnallinen kuohunta ja pyrkimys rajoitettuun itsenäisyyteen 298 Vaalitappio lisää sosiaalidemokraattien radikaalisuutta 299 Lokakuun vallankumous ja Leninin neuvot suomalaisille 301 Suomi julistautuu itsenäiseksi mutta punakaarti nousee kapinaan 303 Lallinen hallitus ja suojeluskunnat punakaarti vastassa 306 Kansanvaltuuskunnan sisä- ja ulkopolitiikka 308 Mannerheimin johtama senaatin armeija murtaa punaisten rintaman 309 Saksan apu lyhentää sotaa mutta tuottaa poliittisia rasitteita 312 Punainen ja valkoinen terrori raastavat kansakuntaa 313

Aloittelevan valtion poliittisia ongelmia 317

Asiantuntemuksen puute vie Suomen Saksan vanaveteen 317 Svinhufvud johtaa Suur-Suomen tavoittelua 318 Suomelle valitaan kuningas vähän ennen Saksan antautumista 320 Mannerheimin diplomatia ja vapaat vaalit parantavat Suomen asemaa 321 Hallitus ei auta Venäjän valkoisia mutta myötäilee heimosotureita 322 Hallitusmuoto vahvan presidentinvallan hengessä 324 Tarton rauha lopettaa sotatilan Neuvosto-Venäjän kanssa 327 Kansainliitto ratkaisee kiistan Ahvenanmaasta 327 Suur-Suomi jää Akateemisen Karjala-Seuran ohjelmaan 329

Rakennustyötä ja ristiriitoja itsenäisyyden alkuaikoina 330

Maltillisten ja radikaalien taistelu Suomen työväestä 330 Hajanaista politiikkaa ja lyhytikäiset hallitukset 331 Suuria uudistuksia yhteiskunnallisen demokratian hengessä 332 Kieltoain toteuttaminen epäonnistuu 336 Puolustuslaitos ja vapaaehtoiset maanpuolustusjärjestöt 337

Sisäpolitiikan kriisi päättyy demokratian voittoon 339

Kommunistien uhittelu huolestuttaa vuotta 1918 muistavia 339 Kommunistit vaiennetaan demokratiasta poikkeavin keinoin 340 Mäntsälän kapina paljastaa äärioikeiston heikkouden 342 Väinö Tanner johtaa sosiaalidemokraatteja reformismien hengessä 345 Kyösti Kallio johtaa demokraattien liittoutumista 346

Kansantalous ja yhteiskunta 1920- ja 1930-luvulla 347

Elinkeinoelämä kehittyi suotuisasti laskusuhdanteista huolimatta 347 Väkeä muuttaa kaupunkeihin ja tehdastaajamiin 350 Yhteiskunnan uudistustyö jatkuu 1930-luvulla 351 Liikunta ja urheilu suurena kansanharrastuksena 352 Maan vaurastuminen kohottaa lähes koko kansan elintasoja 353

Pyrkimys puolueettomuuteen ei pelasta Suomea sodasta 1939 356

Suomen ulkopoliittikka nojautuu Kansainliittoon 356 Kaksi väkivaltaista diktaattoria Euroopan uhkana 357 Pohjoismaiden poliittinen yhteistyö ei toteudu 358 Suomen puolustusvoimia vahvistetaan mutta liian kitsaasti 359 Hitlerin aktiivisuus saa Stalinin tavoittelemaan Suomen valvontaa 360 Huutokaupassa Stalinin liittolaisuudesta Hitler tarjoaa eniten 361 Hitlerin hyökkäys Puolaan aloittaa toisen maailmansodan 362 Stalin saa Baltian valvontansa, Suomi mobilisoi neuvottelujen alkaessa 363 Stalin hyökkää valloittaakseen Suomen 364 Hyökkäys pysäytetään Kannaksella, voittoja Tolvajärveltä Sallaan 365 Paljon myötätuntoa mutta apua sodankäyntiin vain Ruotsilta 368 Ylivoima pakottaa suomalaiset vetäytymään Länsi-Kannaksella 369 Suomi joutuu suostumaan raskaaseen rauhaan mutta pysyy itsenäisenä 371

Suomen itsenäisyys säilyy myös raskaassa jatkosodassa 373

Stalin pyrkii eristämään Suomen Moskovan rauhan jälkeen 373 Saksa valtaa Norjan ja Ranskan, mutta Englanti taistelee 373 Hitler tarjoaa suojeluaan Stalinin painostamalle Suomelle 374 Yhteistyöhön Saksan kanssa valmistaudutaan epäselvässä tilanteessa 376 Suomi päättää yhtyä idän sotaretkeen mutta omin tavoittein 378 Karjalan kannas vallataan ja pääosa Itä-Karjalaa miehitetään 379 Sotavankien huollon kelvoton organisaatio aiheuttaa suuren kuolleisuuden 381 Suur-Suomen aate saa jälleen kannatusta mutta enemmän kritiikkiä 381 Saksa joutuu puolustuskannalle, Suomi käy asemasotaa 382 Suomi tunnustelee erillisrauhan mahdollisuutta 384 Neuvostoarmeijan suurhyökkäys Suomea vastaan 1944 386 Suomen armeija torjuu hyökkäyksen Stalinin joutuessa aikapulaan 388 Mannerheim johtaa presidenttinä maansa syksyn 1944 välirauhaan 389 Lapin sota ja saksalaisten hävitystyöt 391 Turvallisuuspolitiikkaa jatkettiin sotimalla vaihtoehtojen puutteessa 391

Paasikivi johtaa Suomea vapaita maisemia kohti 393

Rauhanehtojen tulkintaa valvontakomission johdolla 393 Pääministeri Paasikivi joutuu myötäilemään ääriivasemmistoa 394 Suuri melu aseiden kätkenästä miehityksen varalta 395 Oikeudenkäynniksi naamioitu sotasyllisprosessi 396 Paasikivi valitaan presidentiksi kommunistien joutuessa vastatuuleen 398 Pariisin rauha ja Stalinin yritys jatkaa Suomen tehovalvontaa 399 Kommunistien vaalitappio 1948 ja valtiollisen poliisin saneeraaminen 400 Lännen ja idän välinen jännitys vaikuttaa Suomenkin asemaan 401 Sotakorvaukset saadaan maksetuksi ja Porkkala palautuu Suomen hallintaan 403 Isänmaallinen surujuhla Suomen marsalkan kunniaksi 404

Urho Kekkosen pitkä ja vaiheikas presidenttikausi 405

Presidentin virka jäyhän voimamiehen kutsumuksena 405 Sisäpolitiikka ja Hruštševin oikullisuus Kekkosen ongelmina 406 Suomen asema vahvistuu ja Kekkonen näyttää korvaamattomalta 407 Oliko Suomen aseman vahvistuminen Urho Kekkosen ansiota 409

Suomen valtiollisen historian päälinjat 1981–2012 411

Neuvostoliitto hajoaa ja Viro, Latvia ja Liettua vapautuvat 411 Euroopan unioni syntyy ja Suomi liittyy siihen 412 Valtiosäännön uudistuksiin pyritään syventämään demokratiaa 412

Talouselämän suuret muutokset sotien jälkeen 416

Tekniikan mullistava kehitys muuttaa maailmantalouden luonteen 416 Sotia seurannut vaikeuksien kausi Suomen talouselämässä 417 Maatalouden rakenteen muuttuminen 417 Metalliteollisuus nousee Suomen teollisuuden päähaaraksi 418 Elinkeinoryhmien osuus Suomen bruttokansantuotteesta prosentteina 419 Suomen kauppaja monivaiheinen kauppapolitiikka 419 Julkisen talouden osuus kasvaa 421 Kansantuotteen kasvu ja suhdannevaihtelut 421

Hyvinvointiyhteiskunta ja sen ongelmat 423

Väestönkehitys ja ikärakenteen muuttuminen 423 Vanhoja ja uusia vähemmistöryhmiä 424 Nykyisen yhteiskunnan erikoispiirteitä ja ongelmia 424 Elintapojen ja pienyhteisöjen muuttuminen 426

Kirkko ja uskonto itsenäisessä Suomessa 428

Itsenäisen Suomen kulttuurihistoriaa 431

Peruskoulun toteuttaminen ja ammattien opetus 431 Yliopistojen ja muiden korkeakoulujen lisääminen 432 Suomen Akatemia ja sen muodonmuutos 432 Valmius taiteiden seuraamiseen kasvaa 433 Kirjallisuutta joka täydentää historian kuvaa 433

Epilogi 440

Liitteet 442

Henkilöhakemisto 449

Paikannimihakemisto 458